



## BÁLINT CSANÁD: THE AVARS, BYZANTIUM AND ITALY A Study in Chorology and Cultural History

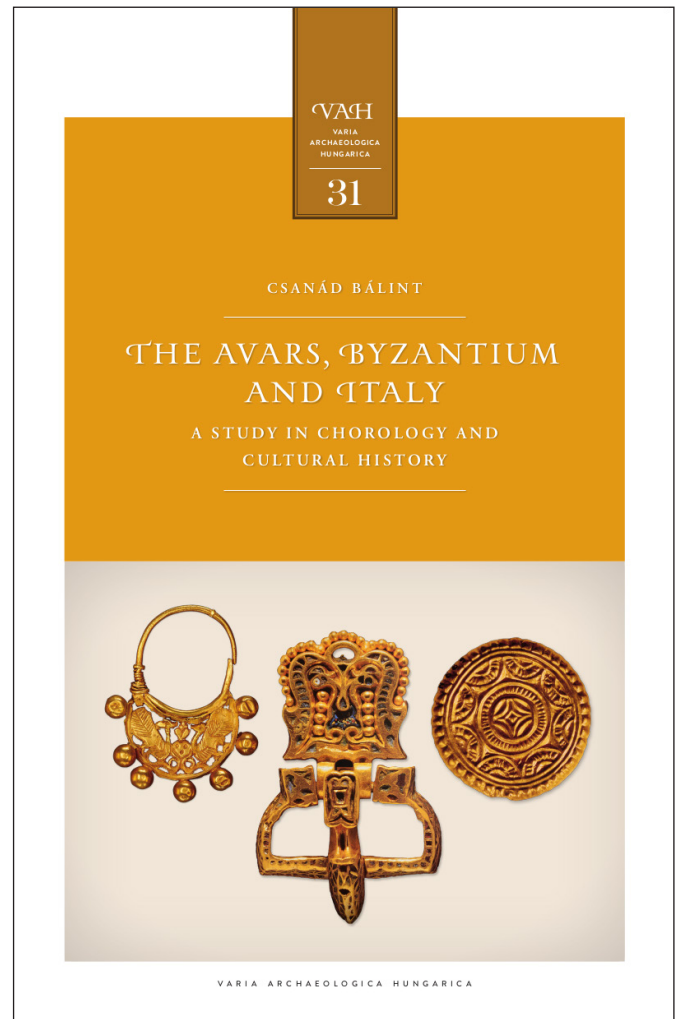
SAMU LEVENTE

Magyar Régészet 8. évf. (2019), 3. szám, pp. 44-49, <https://doi.org/10.36245/mr.2019.3.6>

*Az avar kor kutatásában Hampel József 1905-ben megjelent nagy munkájától (Hampel, 1905) számítva több, mint 100 év után, a 2010-es évek végén egy olyan kötet megjelenésének örülhetünk, amely széleskörű nemzetközi kontextusban tárgyalja az avar kori Kárpát-medence leletanyagát. A szerző teljességre törekszik: a jelen kutatási helyzet<sup>1</sup> mellett elérhető legtöbb avar kori tárgytypus, temetkezési szokás, jelenség figyelembe vételével hozott létre egy olyan szintézist, amely átfogó képet nyújt az avar kor kapcsolati rendszeréről, különös tekintettel a mediterrán kapcsolatokra, illetve azok differenciálására.*

A könyv megjelenésére régóta számíhattunk, különösen, ha végigtekintünk a szerző pályájának elmúlt 30-40 évén. Nem hagyhatjuk ugyanis figyelmen kívül, hogy éppen 30 évvel ezelőtt publikálta a bemutatandó kötet szerzője korszakos művét a kelet-európai sztyepp régészetéről, amelyben elsőként és azóta utolsóként összegezte Kelet-Európa kora középkorának régészeti eredményeit, feltárva a Kárpát-medence kelet-európai kapcsolatainak számos részletét (BÁLINT, 1989). Figyelme azonban már a '80-as évek közepétől fokozatosan a Mediterráneum, ezen belül a bizánci régészet felé irányult (BÁLINT, 1985, pp. 209–223). Ennek egyik első komolyabb megnyilvánulása volt 1992-ben megjelent könyve az Ūč Tepe-i sírról (BÁLINT, 1992, pp. 309–496),<sup>2</sup> s ide sorolhatjuk meghatározó tanulmányát az avarok Kárpát-medencébe érkezéséről (BÁLINT, 1993, pp. 195–273). A következő évek kutatásai 2004-ben formálódtak ismét könyvvé: a nagyszentmiklósi kincs feldolgozása és kiértékelése magyar nyelven jelent meg, majd ugyanez az anyag átdolgozott formában 2010-ben, németül is napvilágot látott (BÁLINT, 2004; 2010). Az azóta eltelt évek munkájának eredménye a jelen kötet, immár egy teljes pályafutás olvasmányával és minden tapasztalatával kiegészítve.

A szóban forgó mű természetesen nem áll előzmények nélkül, több kötet és tanulmány jelezte az elmúlt évek során, hogy az avar kor kutatása szintet lépett az elmúlt 20-30 évben. A kutatástörténet részletes tár-



*Bálint Csanád: The Avars, Byzantium and Italy.  
A study in chorology and cultural history  
Varia Archaeologica Hungarica 31, Budapest:  
Archaeolingua, 2019*

*Keménytábla, 372 oldal, 82 ábra  
ISBN 978-615-5766-23-7*

<sup>1</sup> A kézirat lezárásának éve 2016, azóta csak a lényegesebb szakirodalmak integrálása történt meg.

<sup>2</sup> Később magyar nyelven, kora avar kori hangsúllyal: Bálint, 1994.

gyalása nélkül is meg kell említenünk Garam Éva 2001-ben megjelent könyvét az avar kori bizánci, vagy bizánci jellegű tárgyakról (GARAM, 2001), valamint Vida Tivadar már megjelent (VIDA, 2000, pp. 367–377; 2016; 2017) és megjelenés alatt álló munkái is meghatározóak az avar kori kulturális kapcsolatok feltérképezésében és mélyebb megértésében (VIDA, 2018). Szerencsés egybeesés, hogy a történettudomány oldaláról is két jelentős, 2018-ban megjelent monográfia tárgyalja az avar kort: az egyik Georgios Kardaras tollából (KARDARAS, 2018), a másik pedig Walter Pohl-tól származik (POHL, 2018; ez utóbbi az 1988-ban megjelent könyvének frissített, angol nyelvű változata). Kijelenthetjük, hogy az elmúlt években sorra megjelent prominens publikációk – közöttük a nagy sírszámú temetők közlései – katalizálták a magyar kutatást is.<sup>3</sup>

Azonban jelen kötet nem csak a magyarországi avar kutatástörténetet gazdagítja, hanem a nemzetközi, kora középkori távolsági kapcsolatokat kutató szakirodalmat is. Hasonló munkák születtek már Itália (KEIM, 2007), Szicília (METAXAS, 2009), Dél-Németország (DRAUSCHKE, 2011) vonatkozásában, s egyre kiterjedtebb az egyes kistárgy-típusokat feldolgozó szakirodalom is (Pl. SCHULZE-DÖRRLAMM 2002; 2009; BÖHLENDORF-ARSLAN & RICCI 2012), ahogy a bizánci régészeti anyag feldolgozása is egyre fejlődik (BOLLÓK, 2015, pp. 265–314). Jelen kötet súlypontosságát az adja, hogy ebbe a kiterjedt, nemzetközi hálózatba helyezi el az avar kor kutatását, pozicionálja az avar kori Kárpát-medencét, egyúttal pedig mélyreható betekintést nyújt az avar kori régészet alapvető problémáiba. Aki azonban ezen a könyvön keresztül szeretne megismerkedni az avar régészettel, ne számítson könnyű olvasmányra: a szerző következetesen végigviszi az általa felvetett lényegi kérdéseket a választott módszer szerint. A teljesség igénye nélkül olyan kérdések merülnek fel a könyv olvasása során, mint az első generáció problémája, a 8. századi anyagi kultúra egységessége, a technológiai váltások és azok elterjedések kérdése, a Kárpát-medencén belüli avar kori régiók és az „üres” (gyéren lakott?) területek problémája, a Keszthelyen és környékén előforduló lelőhelyek interpretációja, a társadalmi státusz és rétegződés, a kereskedelem és a műhelyek kérdésköre, a mobilitás – beleértve a tárgyak mozgását –, a Kárpát-medence geopolitikai helyzete az avar korban és az ezzel összefüggő külső kapcsolatok, valamint az avarok jellegzetes kulturális sajátosságai.

A kötet tíz fejezetből áll, illetve tartalmaz egy függelékét a szövegben előforduló tárgyak listáival, valamint szakirodalmi hivatkozásaikkal. A szerző elsődleges célja, hogy a bizánci és itáliai kapcsolatokat új nézőpontból világítsa meg (12. o.). Ehhez a korológia módszertanát választotta. A tíz fejezetből négy – a 3., 4., 7. és 8. – bizonyos tárgytypusok elterjedését vizsgálja, míg öt – a 2., 5., 6., 9. és 10. – elméleti kérdéseket vet fel és tárgyal, valamint a választott módszerrel elemzi a megfigyelt jelenségeket. A 2. és 9. fejezetek adják a kötet keretét: előbbiben a szerző röviden áttekinti az eddigi kutatásokat, különös tekintettel az itáliai kapcsolatok vizsgálatára, míg a 9. fejezetben a megfigyelt jelenségek és módszertani nehézségek kerülnek összefoglalásra. A tizedik fejezet tulajdonképpen egy esettanulmánynak tekinthető, amely az avar kori etnikai interpretáció problémáit világítja meg a kölkedi A és B temetők példáján keresztül (253–261. o.).

A harmadik fejezetben, amely egyben a kötet legterjedelmesebbje is (92 oldal), fekteti le a szerző a módszertani alapokat és a földrajzi kereteket: olyan tárgyak elterjedéseiben keresi a rendszerességet, amelyek feltételezett vagy bizonyított távolsági kapcsolatokkal rendelkeznek. Ennek során ugyanolyan hangsúlyt fektet bizonyos tárgytypusok sűrűsödéseire, mint azok hiányára bizonyos területeken. Az elterjedések – elsősorban az átfedések – alapján jelöl ki több régiót, melyeknek meghatározó szerepük lehetett a távolsági kapcsolatok fenntartásában, s amelyek markáns jegyeket mutatnak leletanyagukban és kulturális ismérvekben, például a temetkezési szokásokban (30–69. o.). A fejezet második felében a különböző elterjedések mögött rejlő lehetséges okok kerülnek sorra, ennek során a temetkezési szokások mellett esettanulmányként a bizánci érmek és az összecsucskható székek előfordulásait és lehetséges kontextusba kerülését vizsgálja a kötet. A műhelyek lehetséges lokalizálása során elemzi a technológiai csoportokat – ezt a szempontot állítva a középpontba a formai hasonlóságok helyett –, valamint kitér a műhelyek kisugárzási körére és az árukhoz való hozzáférés lehetőségeire (84–89. o.). Bizonyos veret- és kerámiatípusok elterjedésének példáján keresztül elemzi a tárgyak lehetséges mozgását, az útvonalakat. A ruházat/viselet problémaköre

<sup>3</sup> Rácz Zsófia az avar kori ötvössírokról (RÁ CZ, 2014), Somogyi Péter az éremleletekről (SOMOGYI, 2014), Csiky Gergely a szűrő- és vágófegyverekről (CSIKY, 2015) írt jelentős összefoglaló munkát.

után a különböző identitások potenciális visszatükröződését vizsgálja a régészeti anyagban (107–112. o.).

A negyedik fejezet tárgyalja a bizánci kapcsolatok vizsgálatának elméleti és gyakorlati problémáit. A főbb elméleti/módszertani kérdések között kitér az egykori birodalom földrajzi változásaira, a bizánci hatás alatt álló peremterületekre, az avar kori Kárpát-medence régészeti anyagának jellegére, szembeállítva azt a kelet-európai párhuzamos leletanyag összetételével (115–116. o.). Ezek után veszi sorra azokat a “bizánci” tárgyakat és viseleti elemeket, amelyeknek elterjedése Kelet-Európa területén megfigyelhető (118–128. o.). Külön alfejezetet szentel az övgarnitúrák és övcsatok kérdéskörének, elemezve a tárgytypus elterjedésében megfigyelhető sűrűsödéseket és a teljes hiányokat (129–155. o.). A fejezet egyik legfontosabb megállapítása, hogy az avar kori Kárpát-medence társadalma fontos fogyasztóként és közvetítőként (agent) működött közre Kelet- és Délkelet-Európa ruházatának, viseletének alakításában, melynek számos bizánci eleme is volt (155. o.).

A kötet ötödik, talán legfontosabb fejezete tárgyalja az avar kori Kárpát-medence itáliai kapcsolatait, annak kutatástörténetét, a korszak Itáliájának politikai, geopolitikai és szomszédsági viszonyait (157–162. o.). A kapcsolatok lehetőségeinek modellezése során a Kiss Attila által megkezdett úton halad (KISS, 1996, pp. 300–302), de az elmúlt húsz év kutatási eredményeit is felhasználja és integrálja. A fejezet kiemelkedően fontos része az Itáliából származó Kárpát-medencei bizánci érmek számbavétele és kiértékelése (162–164. o.), ezek után tér rá a valószínűsíthetően Itáliából származó tárgyak elemzésére. Konklúziója szerint az eredeztetés kérdését – hasonlóan Stephanie Keim munkájához Itália és Dél-Németország viszonylatában (KEIM, 2007) – egyelőre nem lehet minden tárgytypus esetében megnyugtatóan lezárni (165–173. o.), a kérdéskör eldöntése valószínűleg még természettudományos vizsgálatokkal kibővített résztanulmányok sorát igényli majd (BÜHLER, 2019, pp. 203–213).

A hatodik fejezet tárgyalja azt az elméleti kérdést, hogy miként érhatték el az avar korban mediterrán eredetű tárgyak a Kárpát-medencét. A lehetséges módok számbavétele mellett a szerző megvizsgálja azt a kérdést is, hogy lehetett-e, s ha igen, milyen formában, kereskedelem az avarok körében. Ennek elemzéséhez felhasználta a régészetelméleti eredményeket, az írott forrásokat, valamint a régészeti adatokat – utóbbiak vizsgálata során a közép-európai régiókat hasonlítja össze annak tükrében, hogy milyen jellegű és mennyiségű mediterrán tárgyak érték el őket, összevetésben az avar kori Kárpát-medencével (189–194. o.).

A hetedik fejezetben újra visszatérünk a Kárpát-medence belső területeire, ahol egy szűkebben vett tárgycsoport, a “bizánci” és “bizánci jellegű” tárgyak elterjedését és előfordulásuk mennyiségét tárgyalja a szerző (196–213. o.). A kerámia-, fém- és üvegedények elemzése után részletesen vizsgálja az érmeket, az ékszereket, az övcsatokat, különválasztva a “bizánci” és “későantik bizánci” típusokat (VIDA, 2009 nyomán) (204–206. o.).

A nyolcadik fejezet a mediterrán kapcsolatok kulturális jelentőségét vizsgálja, a “dunántúli jelenség” kifejezést fejti ki részletesen, kvantitatív elemzéssel mutat rá a Dunántúl és az Alföld közötti különbségekre, majd ezekre keres magyarázatot. Az erdélyi tárgyak és elterjedések elemzésére kevesebb tér jut – ez elsősorban az ottani kutatási helyzetnek köszönhető. Az egykori Pannonia esetében olyan kérdéseket feszeget, mint a késő római műhelytradíciók lehetséges tovább élése (223–224. o.), valamint elemzi a Balkánról történő áttelepítések lehetőségét, illetve rámutat a régészeti azonosítás korlátaira (226–232. o.). Egy-egy alfejezetben tárgyalja a lehetséges nyugat- és kelet-európai hatásokat is (232–237. o.). Érvrendszere egyrészt földrajzi – miszerint Pannonia és a Duna-Tisza-köze, illetve az Alföld fekvése és szomszédságaik alapvetően befolyásolták a kapcsolataikat, másfelől kulturális – ezeket a kapcsolatokat magyaráznák a lehetségesen túlélő, s az avarok által itt talált népcsoportok, illetve azok meglévő hagyománya és kulturális kapcsolatai.

A kötet kilencedik fejezetében a szerző történeti modellt állít föl az avar kultúra és társadalom eltűnésének magyarázatára. A 8. század végére kialakuló belső viszályok elsődleges okai a szerző szerint kulturálisak: bár érzékelhető egyfajta eltolódás a földművelés felé, az avar társadalom alapvető szocio-ökonómiai rendszere, hatalmi struktúrája változatlan marad, ez pedig szükségszerűen vezet a társadalom felbomlásához (243–251. o.). Ez a szál, a kultúra meghatározó mivolta, az egész könyvön végigvonul – a címtől egészen a záró fejezetig keresi a szerző különböző megnyilvánulásait. A kötet összesen több, mint 200 térkép

*Samu Levente • Bálint Csanád: The Avars, Byzantium And Italy. A Study in Chorology and Cultural History*

segítségével, ca. 127 tárgytípus, jelenség és technológia bemutatásával komoly betekintést nyújt az avar kori Kárpát-medence mediterrán kapcsolatainak kérdéskörébe, különös tekintettel az itáliai kapcsolatokra, azokat átfogóan elemzi, így egy rendkívül részletes kép tárul a könyvet kezébe vevő olvasó elé a korszakról. Ahogy bevezetőjében a szerző is megemlíti, a kötet sokkal több kérdést tud felvetni, mint megoldani. Ezt is szem előtt tartva bízhatunk abban, hogy Bálint Csanád legújabb könyve újabb lendületet ad az avar kor hazai és nemzetközi kutatásának.

#### FELHASZNÁLT IRODALOM

BÁLINT, Cs. 1985

Zur Frage der byzantinischen Beziehungen im Fundmaterial Ungarns. Archäologische Forschungen zwischen 1970 und 1984. *Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* 14, pp. 209–223.

BÁLINT, Cs. 1989

*Die Archäologie der Steppe. Steppenvölker zwischen Volga und Donau vom 6. bis zum 10. Jahrhundert.* Wien – Köln: Böhlau.

BÁLINT, Cs. 1992

Kontakte zwischen Iran, Byzanz und der Steppe. Das Grab von Üç Tepe (Sowj. Azerbajdžan) und der beschlagverzierte Gürtel im 6. und 7. Jahrhundert. In: F. Daim, ed. *Awarenforschungen I.* Archaeologia Austriaca, Beiheft. Wien: Institut für Ur- und Frühgeschichte, pp. 309–496.

BÁLINT, Cs. 1993

Probleme der archäologischen Forschung zur awarischen Landnahme. *Vorträge und Forschungen* 41 (1), pp. 195–273.

BÁLINT, Cs. 1994

*Kelet, a korai avarok és Bizánc kapcsolatai.* Magyar Őstörténeti Könyvtár 7. Szeged: Balassi.

BÁLINT, Cs. 2004

*A nagyszentmiklósi kincs. Régészeti tanulmányok.* Ser. Varia Archaeologica Hungarica 16a, Budapest: Balassi.

BÁLINT, Cs. 2010

*Der Schatz von Nagyszentmiklós: archäologische Studien zur frühmittelalterlichen Metallgefäßkunst des Orients, Byzanz' und der Steppe.* Ser. Varia Archaeologica Hungarica 16b. Budapest: Balassi.

BOLLÓK, Á. 2015

The Archaeology of the Byzantine State – A Non-Specialist's Approach. *Antaeus* 33, pp. 265–314.

BÖHLENDORF-ARSLAN, B & RICCI, A. 2012

*Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts.* Byzas 15. Istanbul: Ege Yayinlari.

BÜHLER, B. 2019

Die awarisch-italischen Beziehungen aus goldschmiedtechnischer Sicht: Ein Vorbericht. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 70(1), 203–213.

*Samu Levente • Bálint Csanád: The Avars, Byzantium And Italy. A Study in Chorology and Cultural History*

CSIKY, G. 2015

*Avar-age Polearms and Edged Weapons: Classification, Typology, Chronology and Technology. East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, 32. Leiden – Boston: Brill. doi: <https://doi.org/10.1163/9789004304543>*

DRAUSCHKE, J. 2011

*Zwischen Handel und Geschenk – Studien zur Distribution von Objekten aus dem Orient, aus Byzanz und aus Mitteleuropa im östlichen Merowingerreich. Freiburger Beiträge zur Archäologie und Geschichte des ersten Jahrtausends 14. Rahden: Marie Leidorf.*

GARAM, É. 2001

*Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. Bis zum Ende des 7. Jahrhunderts. Monumenta Avarorum Archaeologica 5. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.*

GARAM, É. 2018

*Das awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek. Teil III. Monumenta Avarorum Archaeologica 12. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.*

HAMPEL, J. 1905

*Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn I-III. Braunschweig.*

KARDARAS, G. 2018

*Byzantium and the Avars, 6th-9th Century AD: Political, Diplomatic and Cultural Relations. East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, 51. Leiden – Boston: Brill. doi: <https://doi.org/10.1163/9789004382268>*

KEIM, S. 2007

*Kontakte zwischen dem alamannisch-bajuwarischen Raum und dem langobardenzeitlichen Italien. Archäologie Internationale 98. Rahden: Marie Leidorf.*

KISS, A. 1996

*Das awarenzeitlich gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie. Studien zur Archäologie der Awaren 2/5. Innsbruck: Wagner.*

LÁSZLÓ, GY. 2015

*Das awarenzeitliche Gräberfeld in Csákberény-Orondpuszta. Monumenta Avarorum Archaeologica 11. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum 2015.*

METAXAS, S. 2009

*Die Materielle Kultur des byzantinischen Sizilien (6.-10. Jahrhundert). Unpublished Dissertation, Universität Wien.*

MÜLLER, R. 2014

*Die Gräberfelder von Keszthely-Fenekpuszta, Ödenkirche-Flur. Castellum pannonicum pelsonense 5. Rahden: Marie Leidorf.*

POHL, W. 2018

*The Avars. A Steppe Empire in Central Europe, 567-822. Ithaca – London: Cornell University Press. doi: <https://doi.org/10.7591/9781501729409>*

*Samu Levente • Bálint Csanád: The Avars, Byzantium And Italy. A Study in Chorology and Cultural History*

RÁCZ, Zs. 2014

*Die Goldschmiedergräber der Awarenzeit.* Monographien der Römisch-Germanischen Zentralmuseums 116. Mainz am Rhein: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums.

SCHULZE-DÖRRLAMM, M. 2002

*Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum. Teil I: Die Schnallen ohne Beschläg, mit Laschenbeschläg und mit festem Beschläg des 5. bis 7. Jahrhunderts.* Kataloge RGZM 30, 1. Mainz am Rhein: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums.

SCHULZE-DÖRRLAMM, M. 2009

*Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum. Teil II. Die Schnallen mit Scharnierbeschläg und die Schnallen mit angegossenem Riemendurchzug des 7. bis 10. Jahrhunderts.* Kataloge RGZM 30, 2. Mainz am Rhein: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums.

SOMOGYI, P. 2014

*Byzantinische Fundmünzen der Awarenzeit in ihrem europäischen Umfeld.* Dissertationes pannonicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös Nominatae Budapestinensis provenientes IV/2. Budapest: ELTE.

VIDA, T. 2000

Die Ziergehänge der awarenzeitlichen Frauen im Karpatenbecken. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 51, pp. 367–377.

VIDA, T. 2009

Local and Foreign Romans? The Problem of the Late Antique Population of the 6th–7th Centuries AD in Pannonia. In: D. Quast, ed. *Foreigners in Early medieval Europe: Thirteenth International Studies on Early Medieval Mobility.* Mainz: Römisch-Germanisches Zentralmuseum 2009, pp. 233–260.

VIDA, T. 2016

*Late Antique Metal Vessels in the Carpathian Basin.* Hereditas Archaeologica Hungariae 1. Budapest: Archaeolingua.

VIDA, T. 2017

*Die frühbyzantinische Messingkanne mit Jagdszenen von Budakalász (Ungarn).* Budapest: Institut für Archäologie – Forschungszentrum für Humanwissenschaften – Ungarische Akademie der Wissenschaften.

VIDA, T. 2018

A sztyeppei, a bizánci és a Meroving Birodalmak között. Kulturális átalakulás a Kárpát-medencében a 6–7. században. Between the Steppean, Byzantine and Merovingian Empire. Cultural changes in the Carpathian Basin to 6th–7th century AD. Thesis for the title ‘Doctor of the Academy.’ Budapest: Hungarian Academy of Sciences.